

Tiede politiikan hämärässä marginaalissa

■ Pirjo Stähle

Tiedosta on viime vuosikymmeninä tullut talouden tärkeä kilpailutekijä. Tämän myötä myös tieteen merkitys ja asema yhteiskunnassa ovat muuttuneet. Nykyisin yliopisto ei ole ainoastaan sivistyksen kehto – aidossa humboldtilaisessa hengessä – vaan myös tärkeä osa kansallista innovaatiojärjestelmää. Tämä on suuri muutos, ja sillä on ollut merkittäviä seurauksia siihen, miten tiede mielletään ja miten sitä valtakunnallisesti ohjataan.

Mitä enemmän Suomi kilpailee globaalisti tiedolla, osaamisella ja innovaatioilla, sitä tärkeämmäksi käy yliopistojen panos yhteiskunnalle ja sitä enemmän yliopistojen toiminta asemoidaan osaksi kansallisen kilpailukyvyyn kehittämistä. Tulevaisuuden niukkojen talousnäkömyönteiden valossa nykyinen kehityssuunta jatkuu. Paine tehostaa yliopistojen tuottavuutta tulee edelleen lisääntymään, tieteellinen tutkimus liukumaan yhä enemmän osaksi innovaatiotoimintaa ja yliopiston sivistystavoitteet joutumaan yhä ahtaammalle.

Yliopistot eivät voi yksin tätä kehityskulkua muuttaa. Siihen tarvitaan vahvaa tiedepolitiikkaa.

Yliopistojen ja korkeakoulujen kehittäminen on osa opetus- ja kulttuuriministeriön (OKM) vastuualuetta. Siellä se taistelee elintilasta varhaiskasvatuksen, yleissivistävän ja ammatillisen koulutuksen rinnalla. Lisäksi Suomessa on tutkimus- ja innovaationeuvosto (TIN). Se on valtioneuvoston ja sen ministeriöiden asiantuntijaelin, joka käsittelee tieteeseen, teknologiaan ja niiden hyödyntämiseen liittyviä kysymyksiä. Tieteen valtakunnallinen ohjaus tapahtuu näiden instituutioiden kautta, joten ne ovat tärkeimmät tiedepoliittiset toimijat. On siis olennaista, että niissä ymmärrettäisiin, mitä tiede on,

ja että ne kykenisivät luomaan tieteelle optimaaliset kehitysedellytykset.

Tutkimus- ja innovaatiopoliittinen linjaus vuosille 2011–2015 (TIN) sekä Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2011–2016 (OKM) ovat tärkeimmät Suomen tiedettä ohjaavat strategiset dokumentit. Nämä kaksi strategiaa ovat tiedepolitiikkaamme ankkurit, joilla on suuri vaikutus tieteen tekemisen käytäntöihin – yliopistojen lisääntyneestä autonomiasta ja Suomen Akatemian positiivisesta panoksesta huolimatta. Kummassakaan suunnitelmassa tiede tai sen edellytysten kehittäminen ei ole tarkastelun keskipisteessä.

TINin linjaus on vahvasti innovaatiopoliittinen suunnitelma. Se ei ole siis lähtökohdiltaan tiedestrategia, vaan ennemminkin kansallinen strategia, jonka toteuttajaksi koulutus-, tutkimus- ja innovaatiotoiminta (KTI) on asemoitu. (Onkin seurauksiltaan merkittävää, että poliittisessa diskurssissa ”tiede” on kadonnut ja tilalle on tullut ”KTI”). OKM:n suunnitelman näkökulma on pääosin koulutus, ja tutkimuksen osalta fokus on enemmän ammattikorkeakouluissa kuin yliopistoissa. Tieteellisen tutkimuksen kehittämistä siinä käsitellään erittäin vähän – ei juuri lainkaan – ja silloinkin enimmäkseen tutkijakoulujen näkökulmasta.

Yliopistoihin tämä ylhäältä tuleva strateginen ohjaus todentuu kilpaillun rahan ja OKM:n rahanjakomallin kautta, eivätkä niiden vaikutukset tutkijoiden arkeen vie aina samaan suuntaan. Voidaankin sanoa, että nykyisellään yliopistomme toimivat tilanteessa, jossa *markkinalogiikka* ja *tieteen logiikka* elävät rinnan luoden kentälle ristiriitaisia tavoitteita. Markkinalogiikka ohjaa vuosi vuodelta yhä enemmän tutkimusresursseja: rahaa jaetaan innovaatiopo-

liittisin perustein yritysten ja yliopistojen yhteistyöhön, jonka pohjalta syntyy tuotekehitystä lähellä olevaa soveltavaa tutkimusta. Tutkijoiden meritoituminen perustuu kuitenkin tieteen logiikkaan – eli julkaisuihin oman tieteenalan parhaimmissa kansainvälisissä lehdissä, jonne tapaustutkimukset harvoin yltävät. Varsinkin nuorena tutkijapolvessa herättää hämmennystä, kun laitoksen johtajan ja rahoittajan tavoitteet menevät ristiin. Ja mikä vielä vakavampaa, nuoren tutkijan ajautuminen useaksi vuodeksi innovaatorahoitteisiin hankkeisiin johtaa helposti urakehityksen umpikujaan yliopistossa. Tästä on jo olemassa useita esimerkkejä.

Nykyinen innovaatiopolitiikkamme on ollut ansiokasta monessa mielessä, mutta tieteen kehittämisen se jättää paljolti tyhjän päälle. Suomen Akatemian toimittama *Tieteen tila ja taso 2012* -raportti osoittaa, että Suomen innovaatioihin ja soveltavaan tutkimukseen painottunut tiedestrategia näkyy myös tuloksissamme. Vertailussa oli kahdeksan maata: Suomi, Tanska, Itävalta, Ruotsi, Alankomaat, Norja, Sveitsi ja Irlanti. Vuosina 2008–2010 Suomessa tuotettiin tieteellisiä julkaisuja kolmanneksi eniten Sveitsin ja Ruotsin jälkeen – aktiivisuutta siis on – mutta huippujulkaisujen osalta jäimme kuitenkin kahdeksan vertailumaan joukossa viimeiseksi. Tämä on ymmärrettävää, sillä yritys-yhteistyönä tehtävä, tuote-innovaatioihin ja palvelujen parantamiseen tähtäävä tutkimus on luonteeltaan soveltavaa. Patenttien tuottajana ja yritys-yliopisto-yhteistyön harjoittajana Suomi olikin ryhmän parhaimmistoa.

Nämä ovat tärkeitä saavutuksia, joita ei missään tapauksessa pidä mitätöidä. Tästä huolimatta Suomen kehitystrendi on tieteen näkökulmasta erittäin huolestuttava. Yllättäviä tulokset eivät kuitenkaan ole; ovathan ne suoraa seurausta niistä strategisista linjauksista, joiden mukaan tiede on Suomessa asemoitu osaksi innovaatiopolitiikkaa.

Tilanteeseen on saatava muutos. Se kohdentuu suurelta osin tiedepolitiikkaan, mutta myös yliopistoihin itseensä. Tieteeseen panostaminen tieteen ehdoilla ei tarkoita paluuta norsunluutorneihin. Ihmiskunnan suuret ongelmat

haastavat yliopistot yhteistyöhön taloudellisten, ekologisten ja sosiaalisten ongelmien ratkaisemiseksi. Maailman suuria haasteita on mahdoton ratkaista ilman voimakasta panostusta sekä perustutkimukseen että monitieteiseen yhteistyöhön. Tilanne edellyttää tiedeyhteisöltäkin uudistumiskykyä; muutoin se jää ajastaan jälkeen eikä osaa hyödyntää nykymaailman luomia mahdollisuuksia. Yliopiston onkin aika uudelleen määrittellä identiteettinsä, tehtävänsä ja tulevaisuutensa. Tiedon digitaalisuus ja avoimuus haastavat sekä opetus- että julkaisukäytännöt. Globaali kilpailu ei palkitse muiden maiden suoraviivaista kopiointia, vaan erottumisesta ja panostuksesta omaan ainutlaatuiseseen osaamiseen. Tarkoituksenmukainen uudistuminen tapahtuu vain yliopistojen johdon ja tutkijoiden aktiivisuudella, mutta ilman vahvaa tiedepolitiikkaa muutos ei onnistu.

Vaikka yliopistouudistus on parantanut tilannetta ja lisännyt yliopistojen autonomiaa, heikko ja ristiriitainen tiedepolitiikkamme on vakava este tieteen kehittämismahdollisuuksille. Tiedepolitiikka ei ole yhtä kuin innovaatiopolitiikka, eikä se ole myöskään yhtä kuin koulutuspolitiikka – vastoin kuin nyky-Suomessa asia nähdään. Tiede ei voi olla alisteisessa asemassa kumpaankaan, vaikka se toki liittyy niihin molempiin. Suomeen tarvitaan kunnollinen tiedestrategia, jonka avulla tieteen optimaalinen kehitys voidaan varmistaa ja sitä kyetään ohjaamaan ristiriidattomasti. Tieteemme tulevaisuus ja strategiset tavoitteet on mietittävä tiedeyhteisön ja poliittisten toimijoiden aidossa dialogissa. Lisäksi tieteelle on luotava poliittisessa valtarakenteessa tila, jossa se ei huku innovaatio- tai koulutuspolitiikan hämärään marginaaliin.

Tieteellä tulee olla vahva poliittinen mandaatti, tiedeministeriö tai vähintään tiedeministeri. Vain siten tiede voi antaa parhaan panoksen sekä itsensä että yhteiskunnan kehittämiseen.

Kirjoittaja on Turun yliopiston professori ja Aalto-yliopiston vieraileva professori. Kirjoitus perustuu Tieteen päivien 2013 avajaisissa 9.1. pidettyyn puheeseen.